

Stilleven met bloemen, vruchten en een dode haas

Joris Ponse (Dordrecht 1723 - 1783 Dordrecht)

Dordrechts Museum
Dordrecht

Olieverf op paneel, 93,5 x 77 cm.
Gesigneerd l.m.: J PONSE
Herkomst: kunsthandel Raphael Valls, Londen

Het Dordrechts Museum heeft met steun van de Vereniging Rembrandt een topstuk van de goeddeels onbekende Dordtse kunstenaar Joris Ponse (1723-1783) aangekocht. Met het opduiken uit particulier bezit van het fraaie *Stilleven met bloemen, vruchten en een dode haas*, vorig jaar op een veiling in Londen, werd in een keer de hoge kwaliteit van het werk van de kunstenaar duidelijk. Ponse is een leerling van de 18de-eeuwse schilder Aert Schouman (1710-1792) en bovendien de leermeester van onder meer Abraham van Strij (1753-1826). Met de aankoop van het schilderij wordt prachtig een ontbrekende schakel in het Dordrechts Museum ingevuld.

ONBEKEND

Het is opmerkelijk dat er tot voor kort nauwelijks werk van Joris Ponse bekend was. In zijn tijd moet Ponse namelijk een vooraanstaand schilder zijn geweest. Hij had een grote schilderswinkler waarin veel decoratief schilderwerk werd uitgevoerd. Aan opdrachten zal hij geen gebrek hebben gehad. Lange tijd was hij de belangrijkste schilder in Dordrecht. Naast het maken van schoorsteenstukken, behangsels en het beschilderen van rijtuigen, heeft hij ook portretten en andere kleinere werken geschilderd. Bovendien heeft hij een groot aantal schilders opgeleid. Onder zijn vele leerlingen bevonden zich Arie Lamme (1748-1801), Dirk Kuipers (1733-1796), Willem van Leen (1753-1825), Michiel Versteeg (1756-1843) en de reeds genoemde Abraham van Strij. In alle belangrijke naslagwerken is zijn naam te vinden. Hij heeft bovendien een goede reputatie opgebouwd als schilder van kabinetstukken: vooral bloemstillevens met jachtbuit. Nog in 1817 schrijven Van Eijnden en Van der Willigen: *Een zijner beste stukken van die soort stelt eenen dooden Haas voor bij eene mand, waarin Bloemen en Vruchten, met verder bijwerk; het is waarschijnlijk thans nog te Dordrecht berustende.*¹ Het aangekochte schilderij sluit nauw aan bij deze beschrijving en is ongetwijfeld meer dan een representatief voorbeeld uit deze categorie.

DODE HAAS

Op een stenen console is een rijke uitstalling van verschillende soorten bloemen en vruchten te zien. Een dode haas, met een poot aan een tak gebonden, is groot in het beeldvlak geplaatst. De combinatie van het kleurrijke bloemstillevens met de jachtbuit lijkt ongewoon, maar is door de schilder heel bewust gemaakt. De dode haas

Bloemstillevens met
Mercuriusbeeld en
papegaai
Joris Ponse (1723-1783)
1768. Drager onbekend,
123 x 90,5 cm.
VERBLIJFPLAATS ONBEKEND

versterkt de vanitasgedachte die dikwijls latent aanwezig is in bloemstukken. Bloemen bloeien immers kortstondig en zijn daardoor geschikte symbolen van vergankelijkheid. Het zal Ponse vooral ook te doen zijn geweest om de mogelijkheid die deze combinatie biedt om verschillende texturen uit te beelden. Hij laat zijn virtuositeit zien in de prachtig geschilderde harige vacht van de haas die een mooi contrast vormt met de glimmende en transparante oppervlakken van bijvoorbeeld de druiven en bloemen. Ook in de verfijnd geschilderde kop van de haas die centraal op de voorgrond ligt, heeft Ponse zich uitgeleefd. Hoewel het dode dier het stilleven misschien – in onze moderne ogen – minder aantrekkelijk maakt, is het niet verwonderlijk dat Ponse juist hierom (getuige het aangehaalde citaat) werd gewaardeerd. Ook het feit dat een leerling het motief van de dode haas in een bloemstuk van hem overnam, bevestigt Ponses reputatie op dit gebied. Arie Lamme, de grootvader van Ary Scheffer (1795-1858), schilderde in 1769 een schoorsteenstuk met een vergelijkbare dode haas voor een kamer in het huis Achterhakkers 1 te Dordrecht (thans de zogenaamde jachtkamer in het Oude Raadhuis).

Stilleven met bloemen, vruchten, vissenkomp en hond

Abraham van Strij
1782. Olieverf op paneel,
92,4 x 72 cm.
DORDRECHTS MUSEUM

Stilleven met bloemen en vruchten

Willem van Leen
1795. Olieverf op paneel,
105 x 80 cm.
DORDRECHTS MUSEUM

NET ECHTE Vlieg

Vooraf opvallend aan de haas van Ponce is de bedrieglijk echt geschilderde vlieg die op de vacht zit. De vlieg is zó geschilderd dat het net lijkt alsof zij geen onderdeel van het stilleven uitmaakt, maar zich bovenop het schilderij bevindt. Het is een humoristisch *trompe l'oeil* element om de toeschouwer op het verkeerde been te zetten. Precies wanneer de toeschouwer geneigd zal zijn met een snelle handbeweging de vlieg weg te jagen, beseft hij dat hij bedrogen is. Hij zal zich vervolgens realiseren dat de vlieg net als enkele andere insecten, zoals mieren en een rups, is toegevoegd om het intredende verval zichtbaar te maken. De vlieg is in feite ook een symbool van vergankelijkheid, maar dan op een vermakelijke manier. Op een ander stilleven van Ponce, dat helaas alleen van een zwart-wit foto bekend is, treffen we de vlieg aan op een perzik in de voorgrond. Bij dit *Bloemstilleven met Mercuriusbeeld en papegaai* uit 1768 is het effect echter minder sterk. De belangrijkste leerling van Ponce, Abraham van Strij, nam de bedrieglijk echte vlieg van zijn leermeester over. Op het bijzondere stilleven van Van Strij uit 1782 in het Dordrechts Museum is op de voorgrond weer ostentatief een net echte vlieg te zien.

INVENTIEF

Verdere vergelijking van de twee stilleven van Ponce met dat van Van Strij maakt goed duidelijk hoe de leerling nog meer schatplichtig was aan het werk van de leermeester. Het 1768 gedateerde werk van Ponce laat namelijk opnieuw de inventiviteit van de meester zien. Ditmaal voegt hij aan een stilleven met bloemen en vruchten een standbeeld van een jonge Mercurius, de god van de handel, toe. Hoewel het schilderij compositorisch niet helemaal geslaagd is, zorgt het beeldje ervoor dat de bloemen tot hoog boven de sokkel het beeldvlak vullen. De bloemen zijn met een lint aan het beeld vastgemaakt. Fraai is ook de papegaai die de bloemen juist weer los trekt. Deze

vogel herinnert aan het werk van Ponces leermeester Aert Schouman, die een grote reputatie had als schilder van decoratieve stukken met vogels. De werken van Ponce vormen een belangrijke context voor het oeuvre van Van Strij. Ze verduidelijken het ontstaan van Van Strijs stilleven in het Dordrechts Museum waarin bloemen en vruchten eveneens gecombineerd worden met jachtbuit en waarin zelfs een nieuw element wordt toegevoegd: een vissenkomp. Van Strij probeert de inventiviteit van zijn leermeester duidelijk te overtreffen.

AANVULLING

Het aangekochte schilderij van Ponce vormt niet alleen een mooie aanvulling op het werk van Schouman en Van Strij in het Dordrechts Museum. Ponce kan beschouwd worden als de verbinding tussen Schouman en een nieuwe generatie schilders die rond 1800 werkzaam was. Naast Van Strij is vooral de bloemschilder Willem van Leen (1753-1825) van belang en met enkele goede stukken vertegenwoordigd in de collectie. Ook deze werken van Van Leen worden met de aanwinst van het bloemstuk van Ponce in een bredere context geplaatst. Het *Stilleven met bloemen en vruchten* van Van Leen uit 1795 laat echter vooral de invloed zien van Gerard van Spaendonck (1746-1822) bij wie Van Leen na het onderricht van Ponce enige tijd in de leer was in Parijs. Tot slot kan met de aanwinst het werk van Ponce zelf eindelijk op waarde worden geschat. In openbare collecties was zijn werk nog niet aanwezig. Alleen in het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten te Brussel wordt een kleine tekening bewaard van een muis die aan wat fruit knabbelt.² Nu kan het hoge niveau van zijn schilderij eindelijk getoond worden, gelukkigerwijs tussen het werk van zowel zijn leermeester als zijn leerlingen. Daarmee ontstaat een fraai en nog completer beeld van de rijke 18de-eeuwse schilderijkunst in Dordrecht ♦

Sander Paarlberg

Tot en met augustus 2005 is het nieuw verworven stilleven van Joris Ponce te zien in het Dordrechts Museum op de tentoonstelling *De koopman en de kunstenaar. Aert Schouman schildert Cornelis van Lill*, waarin verschillende 18de-eeuwse aanwinsten centraal staan.

Noten:

1. R. van Eijnden & A. van der Willigen, *Geschiedenis der vaderlandsche schilderkunst sedert de helft der 18de eeuw*, Haarlem 1816-1840, deel II, p. 219.
2. Collectie De Grez, inv.nr. 4060/2883.

Literatuur:

- J. Erkelens, 'Dordtse schilders, 10: Joris Ponce (1723-1783)', *Kwartaal & Teken* 18 (1992) 3, pp. 6-7.